

A zsidóság nyelvei

*Vajon a Biblia nyelvén beszélt Dávid király?
Bibliai héber és tiberiási héber*

Biró Tamás

biro.tamas@btk.elte.hu, <http://birot.web.elte.hu>

2014. november 6.

Milyen nyelven beszélt
Dávid király?

A héber nyelv korszakai

- Dobos Károly, *Sém fiai*, 164—180.
- A héber nyelvtörténet korszakai:
  - [0. Proto-héber / prebiblikus korszak]
  - 1. Bibliai héber
    - 1.1 Archaikus/ preklasszikus BH;   1.2. Klasszikus BH;   1.3. Kései BH
    - 1a. Bibliai héber   1b. Feliratos héber (déli és északi)
    - 1.4. „Biblia utáni BH”, qumráni héber
  - 2. Rabbinikus/misnai héber
    - 2.1. Tanaitikus korszak   2.2. Amórai korszak
  - 3. Középkori héber: „egy holt nyelv ezer virágba borul”
  - 4. Modern / Izraeli héber
Haszkala; nyelvújítás; Izrael Államának a nyelve

Mi az hogy „bibliai héber”?

- A Héber Biblia nyelve... (kivéve az arámi nyelvű részeket)
- ...amely a Biblia keletkezésének idején beszélt nyelvet tükrözi.

- Tényleg ennyire egyszerű?

A Héber Biblia, ahogy az a kezünkben van

- Mássalhangzós szöveg:
  - Keletkezése egy évezredet fed le – közben a nyelv sokat változhatott
  - Forráskritika, redakciókritika, szóbeli és írásbeli hagyományozás
- Magánhangzóval is ellátott szöveg:
  - Szóbeli hagyományozás az elmúlt 3000 év első kétharmadában
  - Tiberiási maszóra
  - Különböző kiejtési hagyományok

Tiberiási héber vs. Történeti héber

- Bibliai héber (BH) jelentheti:

- Tiberiási héber (TH) / maszoretikus héber (MH)

Az a nyelv, amelyet a Héber Biblia standard kiadásában találunk.

- „Történeti héber” / „júdeai nyelv” / „a kánaáni nyelv júdeai dialektusa” / „vaskori irodalmi héber”.

Az a nyelv, amelyet a Héber Biblia keletkezésének korában használtak.

“Salom” és “szalaam”:

vezet-e út a közös ‘békéhez’?

Héber, arab és a sémi összehasonlító nyelvészet

Összehasonlító-történeti nyelvészet

-- hagyományos megközelítés, hagyományos módszertan --

- *Nyelv és nyelvek*, 10. fejezet.
- Kiinduló hipotézis: **családfamodell** -- *biológiai evolúció analógiája*
  - Kiinduló populáció beszél X nyelven.
  - Populáció kettéválik.
  - A különvált csoportok nyelve idővel elfejlődik egymástól Y és Z nyelvvé.
  - X nyelv rekonstruálható Y és Z nyelv hasonlóságai és különbségei alapján.
- Amit a hagyományos családfamodell nem/alig vesz figyelembe:
  - Nyelvcserre: **rokon nyelv** ≠ **rokon népesség** (pl. bolgárok).
  - A nyelvek a szétválásuk után is hathatnak egymásra.
  - Dialektusok léte a rekonstruált proto-nyelvben (ld. *hullámmodell*).

Összehasonlító-történeti nyelvészet

-- hagyományos megközelítés, hagyományos módszertan --

- Rekonstrukció a nyelv különböző szintjein (lexikon, fonológia, morfológia, szintaxis...)
- Példa: hangtan és lexikon

	arab	arámi	héber	ugariti	akkád	geez	*proto-sémi
'béke'	<i>salām, ʕamān</i>	<i>šlām</i>	<i>šālōm</i>	<i>šlm</i>	<i>šalāmu</i>	<i>salām, sən?</i>	< *šalām-u
'három'	<i>ṭalāṭa</i>	<i>tlātā(h)</i>	<i>šalōšā</i>	<i>tlṭ</i>	<i>šalāšat</i>	<i>šalastū</i>	< *ṭalāt-at

- Szabályos hangmegfelelések:

- Arab [ā] ~ arámi [ā] ~ héber [ō]

Hipotézis: proto-sémi *ā > héber [ō]

Kánaáni hangtörvény

Családfa

	arab	arámi	héber	ugariti	akkád	geez
* <i>ā</i> >	<i>ā</i>	<i>ā</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>	<i>ā</i>	<i>ā / a</i>
* <i>t̄</i> >	<i>t̄</i>	<i>t</i>	<i>š</i>	<i>t̄</i>	<i>š</i>	<i>š / s</i>
főnévragozás	van	nincs	nincs	van	van	nincs
szuffixragozás Sg. 1	<i>-tu</i>	<i>-et</i>	<i>-ti</i>	-T	<i>-āku</i>	<i>-kū</i>
szuffixragozás Sg. 2m	<i>-ti</i>	<i>-t(ā)</i>	<i>-ta</i>	-T	<i>-āta</i>	<i>-ka</i>
szuffixragozás Sg. 2f	<i>-ta</i>	<i>-tī</i>	<i>-t</i>	-T	<i>-āti</i>	<i>-kī</i>
határozott főnév	<i>al-</i>	<i>-ā</i>	<i>ha-</i>	∅	∅	∅?
Tört többes szám	van	nincs (?)	nincs (?)	nincs (?)	nincs (?)	van

- Hasonló nyelvek közelebbi rokonok, de...
- ... a családfa egy történetet mesél el.

Házi feladat

Következő órára: olvasandó és házi feladat

1. Olvasandó: Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek* (sok kiadás, pl. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995). 9. fejezet, „A nyelv változása”.

2. Készítsünk családfát!

- Néhány fiktív nyelv néhány tulajdonsága a következő táblázatban:
<http://www.biro.tamas.hu/courses/2014-semi/hf2.pdf>
- Készítse el ezeknek a nyelveknek a családfáját.
- Több megoldás lehetséges. Érveljen a megoldása mellett.
- Megoldását küldje el emailben a *biro.tamas@btk.elte.hu* címre.
- **Határidő**: november 12., szerda dél (12:00).

Viszlát jövő csütörtökön!